

MAGYAR TELEPÜLÉSTUDOMÁNY AZ EZREDFORDULÓN

Az ezredfordulón az Akadémia áttekinti az egyes tudományágak helyzetét. A Műszaki Tudományok Osztálya ennek kapcsán kérte az MTA Településtudományi Bizottságát is, hogy megadott szempontrendszer szerint készítsen összeállítást a bizottsághoz tartozó tudományág helyzetéről. A bizottság a fenti tanulmányt megtárgyalta és a Műszaki Tudományok Osztálya felé továbbította.

1. A településtudomány körülhatárolása

A település, mint kategória és mint valóságos képződmény rendkívül összetett; természeti, művi, társadalmi elemekből, ezek végtelen sok viszonylatából, intézményekből, szervezetekből stb. áll. A településtudomány, amely tág értelemben a település (településrendszer) felépítését, szerkezetét, működését, változási törvényszerűségeit, fejlesztési és rendezési technikáit, belső, valamint külső kapcsolatait stb. vizsgálja, több tudományág kutatási szféráját átfedve multi-, illetve interdiszciplináris jellegű. Szűkebb értelmezésben a településtudomány tárgya a települést alkotó (elsősorban művi) elemek, térbeli elrendeződésének tanulmányozása, illetve társadalmi célú szabályozása. Ebben a közelítésben a műszaki jelleg dominál, noha itt sem kizárólagos. A komplex (tág) értelmezést tekintjük megalapozottabbnak, mivel a település elemeinek térbeli elrendezése nem lehet azok tartalmától és társadalmi-gazdasági kapcsolataitól független tevékenység; a műszaki-fizikai, más oldalról a társadalmi-gazdasági stb. relációk egységes és nehezen megbontható rendszert alkotnak.

A Településtudományi Bizottság kompetenciája elméletileg kiterjed mind a településrendezést megalapozó, a műszaki tudomány körébe tartozó, mind pedig a településfejlesztés (illetve –üzemelés) háttéréül szolgáló társadalomstb. tudományi kutatásokra. Ugyanakkor ez utóbbiak a Regionális Tudományos Bizottság, valamint a Földrajztudományi Bizottság hatáskörébe is tartoznak, tekintettel a terület- (regionális) és településfejlesztés szoros kapcsolatára, illetve a településföldrajz kutatási témaválasztására. A fejlesztési kutatások – adott szaktudományban elért – eredményeit integrálni kell egymással és a területrendezést megalapozó kutatási eredményekkel. Ez a településtudományi kutatások centrális feladatának tekinthető. A továbbiakban külön-külön tárgyaljuk a településrendezési, illetve -fejlesztési kutatások helyzetét.

2. A településtudományi kutatások sajátosságai

A *településrendezést szolgáló kutatások* centrumában a település „fizikai” szerkezetének, a területfelhasználásnak a vizsgálata áll, főként a funkcionalitás, a társadalmi reprodukció, a gazdaságosság és a környezetvédelem szempontjából. A településtudományi kutatások e szűkebb köre is – a műszaki tudományos módszerek dominanciája mellett – interdiszciplináris jellegű; szükség van közgazdasági, szociológiai és más módszerek alkalmazására is. Nem elégséges pl. e településszociológiai kutatási eredmények egyszerű átvétele, hanem a társadalomtudományi módszereket a szükséges mélységben be is kell építeni a településszerkezet tervezésének metodikájába. A településtudományhoz tartozó szakmák legfeljebb az alapkutatás szintjein függetlenedhetnek egymástól; az alapkutatási eredmények alkalmazásakor, pl. a településtervezési módszerek továbbfejlesztésekor azonban a tudományközi kapcsolatok előtérbe kerülnek. A településtudományi kutatások e szűkebb köre nemcsak az egyedi települések szerkezeti stb. összefüggéseit tárja fel, hanem vizsgálati szférája kiterjed a települések kisebb-nagyobb csoportjaira, főként az agglomerációs térségekre is. A területfelhasználás korszerű elveinek kialakítása – a területrendezési tervezésen keresztül – előmozdítja a környezeti feltételekre érzékeny szervezetek optimális telepítését, így az ilyen típusú kutatások az innovációk keletkezéséhez és alkalmazásához is hozzájárulhatnak.

A településfejlesztést megalapozó kutatások körében a települések felépítésének, működésének, átalakulásának, fejlesztésének rész kérdéseivel – saját érdeklődési körüknek megfelelő tartalommal és módszerekkel – különböző tudományágak foglalkoznak, anélkül, hogy tevékenységük önmagában településtudományinak minősülne. A földrajztudomány saját kutatási szférájába tartozik pl. a gazdasági funkciók településközi megoszlásának vizsgálata, a szociálgeográfia mint határterület; a közgazdaságtudomány érdeklődési köre kiterjed a racionális településnagyságra és a települések működésének hatékonyságára stb. Vizsgálati szerepet vállal a közigazgatástudomány (településirányítás), az orvostudomány (település-egészségügy) stb. A településtudomány érdekelt az említett tudományágak településeket illető részeredményeiben; szintetizálja és beilleszti azokat a saját kezdeményezésre folytatott, a települési lét és fejlődés általános törvényszerűségeinek feltárását célzó kutatási eredmények közé.

A településtudományi kutatások e szélesebb, fejlesztést (üzemelés) szolgáló körébe sorolhatók ama, főként gazdasá-

gi-földrajzi, közgazdasági, közigazgatási, szociológiai módszereket alkalmazó vizsgálatok, amelyek egy-egy térség (ország, régió stb.) településrendszerének (-hálózatának) kutatását célozzák. Ezek keretén belül különös figyelmet kaphat az érintett térség településeinek differenciáltsága, a fejlődés eltérő esélyei a rendszer egészén belül (az egyes települések versenyképessége stb.), a funkciók megoszlása a különböző települések, településcsoportok között, a rendszer egyes elemeinek fenntartható fejlődése.

Az eltérő tudománykörökbe tartozó településtudományi kutatások eszközigényessége széles határok között változik. A társadalomtudományi módszerekkel folytatott vizsgálatok eszközigénye alacsony, jóllehet esetleges egyedi adatfelvételek, kérdőíves feldolgozás (pl. a szociológiai vizsgálatok esetében) az eszközigényt jelentősen növelhetik.

A kutatások eredményei – az alkalmazás szempontjából – két csoportba sorolhatók. A munkák egy része a területrendezési normák korszerűsítését szolgálja. Ebben az esetben mérhető, hogy a gyakorlat eltér-e az előírásoktól. A kutatások eredményességének mérése a fejlesztést megalapozó kutatások esetén csak korlátozottan értelmezhető; bizonyos támpontot adhat a publikációkra való hivatkozások száma és a hivatkozók köre.

3. A településtudományban tapasztalható nemzetközi tendenciák

Áttekintésünk az európai fejlett térségre korlátozódik, mivel az ott végbemenő folyamatok befolyásolhatják a hazai településrendezés és -fejlesztés érdekében végzett tevékenységünket. A nemzetközi településtudomány erős érdeklődést mutat a globalizáció és az ökológiai folyamatok iránt, nevezetesen, hogy azok hatásai, illetve következményei miként befolyásolják az egyes települések, településrendszerek szerkezeti átalakulását, fejlődését.

A területrendezési kutatások körében kiemelt témaként kezelik a történelmi városok megújításának feladatait. Kettős szempontból: egyrészt a gazdasági fejlődés-átalakulás új hatótényezői nyomán milyen változások következhetnek be a városok kialakult szerkezetében, új funkciók megjelenésével és érvényesülésével a területfelhasználás rendszerében. Másrészt azt vizsgálják, hogyan újíthatók fel ezek a városok építészeti-műszaki beavatkozások révén (milyen jellegű rehabilitáció vagy akár rekonstrukció lehet a legcélszerűbb megoldás). Nagy problémát jelentenek a nyugat-európai városokban is – különösen a régi nagy ipari centrumokban – a korábban aktívan használt, mára felhagyott területek (ipari, raktár, valamint vasútüzemi területek elsősorban). Ezek új követelményeknek, funkcióknak megfelelő hasznosítása a kilencvenes évek és a századforduló egyik legattraktívabb városépítési akcióit képviselik (mármint a korábbi területek funkcióváltása, új beépítési megoldások, területfelhasználási rend kialakítása stb.). Ennek a témának a jelentőségét kiemeli, hogy új megvilágításba helyezi a műemlékvédelem korábban hagyományos feladatait: városi léptékű felújítások, helyreállítások lettek a meghatározóak, új funkciók befogadásának, érvényesítésének feltételeit biztosítva. Átértékelődik a műemlék, a műemléki jelleg fogalma.

Az ökológiai követelmények érvényesítésére új megoldások szükségesek a lakóterületek beépítésében, a lakókörnyezet – különösen a mikrokörnyezet – új megközelítésen, felfogáson alapuló kialakításában. A vizsgálatok, a modellezési eljárások, az új módszerek területtakarékos megoldások kidolgozására irányulnak.

A nagymérvű gépjárműforgalom súlyos következményekkel járt a városok központjaiban, központi negyedeiben. A forgalom elterelése, gyalogos városközpontok kialakítása, építése nem minden esetben hozta meg a kívánt eredményt. Sokirányú kutatások folynak e témakörben is. Vizsgálják a tömegközlekedés új lehetőségeit, korszerű eszközeit a nagyarányú forgalom fogadásában, közvetítésében, a vasút aktívabb bekapcsolásában a városokon belüli és a város-településközi forgalom lebonyolításában. Ezek a kutatások kapcsolódnak a legszorosabban az ökológiai alapú településtervezéshez: a települési környezet szennyeződését elsősorban és döntően a gépjárműforgalom okozza (levegőszennyezés, zajártalmak).

Ennek nyomán át-, illetve felértékelődött a városi zöldterületi infrastruktúra szerepe. Az új felfogások nyomán a „városi táj” egyik fontos elemeként hangsúlyozzák a nagyobb zöldterületek meghatározó jelentőségét a városok életében, rendeltetészerű működésében (városi erdők, parkok, szabadidőközpontok).

Az elmúlt évtizedben szélesebb körben érvényesültek a városokból kivezető autópályák mentén a nagy bevásárlóközpontok telepítésével, építésével kapcsolatos folyamatok. Ennek következményeként jelentősebb átrendeződések mentek végbe a történelmileg kialakult településszerkezetben, átalakulnak a városokon belüli funkcionális kapcsolatok a lakóhelyek-munkahelyek, lakóhelyek-kereskedelmi-szolgáltatói központok vonatkozásában. Az ezzel kapcsolatos kutatások is jelentős helyet foglalnak el a nyugat-európai országok ez irányú programjaiban, vizsgálataiban.

A kilencvenes évektől fokozottan előtérbe került a rurális térségek, falusi települések kérdése. Ez szorosan összefügg a szuburbánus fejlődéssel. A „falu” mint sajátos településforma szerepe és jelentősége átértékelődött. Az agrárágazatban dolgozók számának és arányának nagymérvű csökkenése következtében a falu már nemcsak a mezőgazdaságból élők kizárólagos lakóhelye. Hétféle lakó-üdülési funkciója mellett a városokból kiköltözők, de ott dolgozók állandó lakóhelye lett. A településrendezési megoldásokban – ennek nyomán – előtérbe került a „rurális tér”, a falu új szemléletű értelmezése, hasznosítása. Ez a folyamat a legkorábban Angliában bontakozott ki, majd a fejlett nyugat-európai országok mindegyikét „elérte”. Értékesek és érdekesek lehetnek számunkra is például a legújabb ausztriai tapasztalatok (kutatás, tervezés, megvalósítás vonatkozásában egyaránt).

A településfejlesztést megalapozó kutatások a településrendszerek szintjén – akár nemzeti keretek között, akár több országot átfogóan – arra irányulnak, hogy a globalizációból és az ökológiai követelményekből következően, milyen hatótényezők érvényesülhetnek, és ezek nyomán miképpen rendeződnek át a települések egymás közötti kapcsolatai, nemcsak az egyes országokon belül, hanem egymással szomszédos országok, országcsoportok tekintetében is. A nagy településstruk-

túrák – agglomerációk, városregiók – fejlődése nyomán milyen változások következhetnek be a településrendszerekben.

A településrendszerrel kapcsolatos vizsgálatok tematikailag olyan kérdésekkel foglalkoznak, mint: hol várható az innovációs övezetek dinamikus fejlődése, földrajzi kiterjeszkedése (London, Párizs, az északolasz síkság körzeteiben), illetve a közép-európai térségben (München, Bécs vonzáskörzeteiben); újabb városok telepítése, építése hogyan segítheti elő a településrendszerben kialakult feszültségek mérséklését, a népesség arányosabb területi és települési elhelyezkedését.

E téma aktualitását adja, hogy változatlanul erős bevándorlási folyamatok célpontjai a nyugat-európai országok, különösen a nagyvárosi térségek, az agglomerációk területei. Alapvető kérdés a kutatásokban, hogy az új infrastruktúra-rendszerek kialakulásának, fejlődésének milyen hatása lehet a települési viszonyokra (az informatikai rendszerek széles körű elterjedése, a közúti-vasúti szállítások közötti „párviadal” várható kimenetele az utóbbi javára; új technológiák, műszaki eljárások megjelenése és széles körű alkalmazásának új lehetőségei az energiaellátásban, a keletkező szennyvizek elvezetésében, elhelyezésében, valamint ismételt felhasználásában. Gazdag a településrendszer fejlődésével, átalakulásával kapcsolatos modellezési jellegű kutatások köre, valamint jellemző az operáció-kutatások módszereinek széles körű alkalmazása.

Összegezve: A településtudományi kutatások tartalmilag sokrétűek; részben függenek az adott országok társadalmi-gazdasági háttérétől, regionális és települési viszonyaitól és az esetek jelentős részében a megoldandó problémáktól. A fő áramlatok változása részben súlyozási és nehezen megoldható feladat, ezért ehelyett *néhány jellemző irányzatot* emeltünk ki. A hagyományos urbanisztikai és telephelyelméleti modellek újragondolása és továbbfejlesztése a korszerű számítástechnika eszközeivel ismételt felbukkanó téma-választás.

A nagyvárosi (metropoliszi) képződmény, mint amely a jelen települési konfliktusainak gyűjtőhelye, különböző célú és tartalmú vizsgálatok tárgya. Így kutatják a munka- és lakóhely viszonyát a nagyvárosi régióban, tekintettel az ingázási költségekre és a telekhasznosításra. Vizsgálják a külvárosi terjeszkedés ésszerű határait és szabályozási lehetőségeit, a városi közlekedés vonalvezetésének városszerkezetet módosító és gazdasági hatását a vállalkozásokra stb. A városok közötti verseny erősödése a különböző városkategóriák (középvárosok stb.) versenyképességének feltárására ösztönöz stb.

Könnyebb a településtudományi kutatások módszertani és hasznosítási szempontú általánosítása. A fejlett országokban az elméleti (alap-) kutatások szerepe kidomborodik. Ezekben a munkákban a mennyiségi viszonyokat hangsúlyozzák, magas absztrakciós fokú modelleket konstruálnak, amelyek gyakorlati alkalmazhatósága gyakran kétséges. Az alapkutatásokban megnyilvánuló módszertani szigorúság esetenként öncélú, ugyanakkor megtermékenyítően hat a határtudományokra. Egyes országokban a kutatások politikai orientációjuk (is), vagyis alkalmazott jellegük (is).

A településtudományi kutatásokat (is) főként a módszertani szigorúság miatt bírálják; a jövőben várható a *társadalmi*

és más tényezők erőteljesebb bekapcsolása a vizsgálatokba (mint pl. az emberi, társadalmi magatartások, környezeti tényezők stb.). A következő években – a településtudomány határdiszciplínáit tekintve – valószínűleg még a technikai, a gazdasági és a földtudományok dominálnak, ugyanakkor már megjelentek a nyitottabb, az élet- és társadalomtudományokat stb. jellemző közelítések csirái is. A kutatások teljes komplexitása hosszabb időszak alatt valósulhat meg. *A társadalmi-gazdasági optimumkeresésben fokozódik* a regionális tudomány mellett a településtudomány szerepe, gazdasági és politikai súlya is.

4. Hazai helyzetkép, hazai tendenciák

A településtudomány az ezredfordulón sajátos helyzetben van. Az 1990. évi politikai rendszerváltás, a piacgazdasági mechanizmus erősödő térnyerése, a magántulajdon uralkodóvá válása és a központi irányítás visszaszorulása gyökeresen új helyzetet teremtett a települések életének és fejlődésének irányítása (tervezés, szabályozás stb.), illetve a településtudomány számára. A helyi önkormányzatokról szóló, 1990. évi LXV. törvény erőteljesen megnövelte az egyes települések gazdálkodási, tervezési, irányítási önállóságát. A településrendezési tervek készítése és megvalósítása (is) lényegileg felsőbb szintű kontroll nélküli autonóm tevékenységgé vált, amelynek szakszerű megvalósítását – főként a kisebb települések részéről – gyakran a szakmai feltételek hiánya akadályozza. A települések irányításának decentralizálása, a magas fokú helyi autonómia nyomán túlsúlyossá vált a lokális érdek, ezen belül is gyakran ellentmondásokba kerül a magán- és a közösségi érdek. A helyi irányításban érvényesülő rövid távú és prakticista szemlélet (más tényezőkkel együtt) minimálisra csökkentette a településtudományi kutatások iránti igényt, illetve piaci keresletet. A településtudományi kutatások közül a központilag irányított, a településfejlesztést megalapozó kutatások folynak több-kevesebb rendszerességgel. Ugyanakkor a műszaki tudományos bázisú településrendezési kutatásokat (szervezetten) nem művelik; kivételt eseti minisztériumi megbízások jelenthetnek. 1995-ben a szűkebb értelemben vett településtudományi kutatások támogatott akadémiai kutatóhelye is megszűnt.

Jóllehet az urbanizációs folyamat – ha megkétszerez is – a fejlett európai országokban tapasztaltakhoz hasonló feszültségekhez vezet a települési, illetve az agglomerációs térségeken belül, hiányoznak hazánkban amaz, a területrendezés háttérül szolgáló alapkutatások, amelyekkel a magyar szakemberek bekapcsolódhatnak a településtudományi vizsgálatok nemzetközi vonulataiba. Ezen túl a hazai politika nélkülözi (nem is igényli) a magyar problémákra választ adni tudó, ilyen típusú alkalmazott kutatásokat sem. Mindezek hiányának kedvezőtlen következményeit különösen hangsúlyozza a magyar fizikai és gazdasági tér folyamatban levő gyors átalakulása, részben az infrastruktúra megélnékült fejlesztése következtében.

Lényegesen kedvezőbb a kép a településfejlesztés tudományos háttérét jelentő, többnyire társadalomtudományi módszerekre támaszkodó kutatások esetében. Ezeket részben sikerteljesen beépíteni a Magyar Tudományos Akadémia stratégiai ku-

tatásainak programjába (Magyarország az ezredfordulón, III. A területfejlesztési program tudományos megalapozása). A kutatási eredményeket a „Magyarország településkörnyezete” c. közel 500 oldalas dokumentumban publikálták. Az ebben bemutatott kutatási eredmények illeszkednek a nemzetközi élmezőny témaválasztásához; a következő fő vizsgálati körökre terjednek ki: elméleti megalapozás, a magyarországi településrendszer fejlődése, a települések társadalma, a természet a településben, az épített környezet, a környezetvédelmi kulcsproblémák, településmenedzsment, a fenntartható környezeti állapot, a városi közlekedés. Ezen túl az illetékes akadémiai intézet munkatársai, a különböző egyetemek, főiskolák oktatói rendszeresen publikálnak jelentős kutatási eredményeket (mint pl. a városok versenyképességének elemzése, településhálózatunk átalakulási tendenciáinak, a települések fenntartható fejlődésének vizsgálata stb.). Ezek azonban csak részben illeszkednek átfogó kutatási programba.

A fent vázolt „településfejlesztési” kutatások az esetek többségében elméleti jellegűek (alapkutatások), és magas szakmai színvonalat képviselnek. Eredményeik kimutatható hasznosításához alkalmazott kutatások révén elmélyítésükre lenne szükség. Nem elégséges pl. a települések fenntartható fejlődésének elméleti kutatása, a tényezőket településekre, településcsoportokra lebontva kell számszerűsíteni, értékelni. Ilyen munkát azonban csak akkor érdemes végezni (megfelelő megbízás, anyagi háttér mellett), ha a kormányzat (vagy a ma még nem létező regionális irányítás) közvetett eszközökkel be kíván avatkozni a településrendszer fejlődésébe. Ilyen törekvés azonban nem tapasztalható az irányító szervek részéről.

A kutatások hasznosulását illetően általánosságban megállapítható, hogy sem az államapparátusban, sem pedig a különböző kutató-, tervező-, szervező-, irányítóintézményekben nem ismerik kellően a kutatási eredményeket, igény sem fogalmazódik meg azok iránt. Ez részben piacgazdasági hatás, részben visszavezethető arra, hogy az urbanisztika a tudományszervezésben és -propagandában is háttérbe szorul. Az okok közé sorolható az is, hogy a szakmai szempontok gyakran alárendelődnek a politikai érdekeknek és hangulatkeltésnek.

A településmérnök *szakemberképzés* szétaprózott. Egyetemi felsőoktatás egyedül a BME Urbanisztikai Tanszékén folyik, alacsonyabb szinten több főiskola foglalkozik ún. településmérnök-képzéssel. Posztgraduális oktatás korábban az egyetemi ún. szakmérnöki oktatás mellett a BME Mérnöki Továbbképző Intézet és a MUT Urbanisztikai Továbbképző Tanfolyam keretében történt 1977 és 1991 között. (A hétszer két-éves tanfolyamokat mintegy 140 építész, mérnök, közgazdász, szociológus, orvos stb. végzettségű szakember látogatta és kapott erről oklevelet.) Ilyen jellegű – a legkülönbélebb szakmai háttérrel rendelkező – a településtudomány felé orientálódó szakembereket (tovább)képző posztgraduális kurzus jelenleg nincsen. Más oldalról viszont a tágabb szakmát érintő, fejlesztési kérdésekre kiterjedő oktatás minden jelentős egyetemen (főiskolán) folyik (pl. a geográfusképzésen belül terület- és településfejlesztési szakirány az ELTE TTK Földrajzi Intézetében, Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék a pécsi egyetemen stb.).

A műszaki tudományos alapokkal rendelkező kutatók száma rendkívül csekély, közöttük a tudományosan minősítettek száma tíz alatt van; a korösszetétel is kedvezőtlen. Ez nyilvánvalóan összefügg a településrendezési kutatások marginális helyzetével, a perspektíva hiányával. A településfejlesztés társadalomtudományi kutatói bázisa ugyanakkor széles körű. Az utóbbi néhány évben viszonylag nagyszámú fiatal kutató szerzett (kandidátusi) PhD és akadémiai doktori címet. A korösszetétel folyamatosan javul. A számszerű viszonyokra bizonyos eligazítást adhat, hogy az akadémiai köztestületi tagok közül a műszaki tudomány 4 doktora és 2 kandidátusa jelölte meg szakterületének a településtudományt, illetve városépítést. Átlagos életkoruk 70 év. (A ténylegesen működő Településtudományi Bizottság 11 tagja között rendelkezők és egyéb műszaki végzettségűek is vannak.) Más oldalról viszont a településfejlesztéshez kötődő, társadalomtudományi fokozattal rendelkezők száma nehezen becsülhető meg, mivel kutatómunkájuk nem korlátozódik a településszinthez (regionalisták, geográfusok, közigazgatási szakemberek stb.). Hozzávetőleges becslést alkalmazva a köztestületi tagok jegyzéke alapján (Regionális Tudományos Bizottság és a Földrajztudományi I. Bizottság) 1 akadémikus, 19 doktor és 57 kandidátus (PhD címmel rendelkező) kapcsolódik be teljesen vagy részlegesen a településfejlesztés tudományos hátterét jelentő kutatásokba. A csoport kormegoszlása viszonylag kedvező; a legfiatalabb doktor 48, a legidősebb 77 éves, ugyanezen határok a kandidátusoknál 31 és 76 év. A kandidátusok csaknem felének életkora az 50 év alatt marad.

Összegezve a településtudományi kutatások hazai helyzetét, megállapítható, hogy úgyszólván teljesen hiányoznak a településrendezést megalapozó elméleti és alkalmazott kutatások. A szakma elhalóban van, kutatói állománya vészesen lecsökkent. Sem a nemzetközi mezőnyhöz nem tud csatlakozni, sem a hazai (elméleti) igényeket nem tudja kielégíteni. Ennek fő oka az, hogy immár több, mint egy évtizede a kormányzat ezen a szinten nem kívánja befolyásolni a települési folyamatokat és az MTA sem tartja támogatandónak e kutatási feladatokat. A Településtudományi Bizottság 1997. évi kezdeményezése a területrendezési kutatások stratégiai feladatként való kezelésére, nem járt sikerrel. Várható és már a jelenben is megnyilvánuló következmény a települési fizikai környezet társadalmilag szabályozatlan átalakulása, a települési életfeltételek romlása. Fokozódik a települések fejlődése és a településtudomány közötti szakadék.

A településfejlesztés tudományos hátterét jelentő kutatásokat a regionalizmus, a területfejlesztés konjunktúrája részben fellendítette, az előbbieket gyakran, bár nem kizárólag az utóbbiak keretében folynak. A munkák nagy mennyiségűek és jó minőségűek, illeszkednek a nemzetközi mezőnybe. Ugyanakkor elsősorban elméleti jellegűek és összehangolatlanok, a számos kutatóhely koordináló program nélkül működik. A településtudományi kutatások iránti jelenleg elégtelen piaci kereslet esetleg változhat a regionális (kistérségi) irányítási szintek felelősségének és gazdasági önállóságának várható növekedésével.

5. Szakterületi elvárások és esélyek

A bekövetkezett gazdasági-társadalmi, környezeti stb. változások nyomán számos új kutatási feladatkör fogalmazódott meg (elméletileg); ezek közül példaként csak néhányat említve: a városrendezési elvek, az általános és a részletes településrendezési tervek (múltbeli) megvalósulása, következtetések a jelen gyakorlatára; a privatizáció hatása a településszerkezetre, az urbanizált környezet átalakításának lehetőségére; a helyi önkormányzatok önállóságának hatása a települések területfelhasználására stb; a településrehabilitáció feladatai és megoldási módjai az új feltételek között, a fenntartható fejlődés forrásai a különböző településtípusokban stb. A szükséges vizsgálatok program, illetve megbízás hiányában nem kezdődtek meg.

A szakterülettel szembeni elvárások döntően elméleti jellegűek, illetve egyes autonóm kutatók részéről fogalmazódnak meg. A településtudományi kutatások végső célja azonban, hogy eredményeinek hasznosulása révén az adott ország társadalma számára létrejöhessen, hatékonyan működjön a korszerű igényeket kielégítő, a mindenkori társadalmi értékrendnek megfelelő települési keretek. A kutatási eredmények a társadalmi-gazdasági folyamatokat szabályozó kormányzati (regionális irányítási) tevékenységen keresztül hasznosulhatnak. Az elmúlt évtized kormányzatainak irányító feladatai között azonban nem definiálták a településfejlesztési és -rendezési politikát. A központi irányítás látóköréből ezért is kiesett a településrendezési módszerek korszerűsítésének ösztönzése és ellenőrzése, a hazai településrendszer szerkezeti átalakulásának ellenőrzése, illetve szabályozása stb. Nehezíti a helyzetet a „településügy” minisztériumok közötti megosztottsága is. (A településfejlesztés és -üzemeltetés a Belügyminisztériumhoz, a településrendezés pedig a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumhoz tartozik.)

A magyar településtudomány felemás helyzetének megszüntetése, nemzetközi élmezőnyhöz való felzárkóztatása céljából a következő intézkedések javasolhatók:

a) Folyamatos konzultációs segítséget kell nyújtani az illetékes minisztériumoknak, felhívva figyelmüket a települési folyamatok nem kellő szabályozottságából eredő társadalmi következményekre. Egyúttal ösztönözni kell a szabályozási tevékenység kiterjesztésére, és ehhez a tudományos kutatási eredmények felhasználására.

b) A hosszú évtizedes kihagyás után ismét meg kell indítani a településrendezést szolgáló alapkutatásokat. Ehhez felhasználhatók a meglévő szervezetek (VÁTI, BME Urbanisztikai Tanszék); a finanszírozás kérdéses. (Kézenfekvő volna, ha ehhez a pénzügyi forrásokat, illetve megbízásokat az FVM adná, vagy az Akadémia kutatási támogatást nyújtana.)

c) Meg kell oldani egyrészt a különféle szervezeteknél folyó, a településfejlesztés hátterét jelentő kutatási eredmények szintetizálását (esetleg a tematikai összehangolást is), másrészt elemezni és értékelni kell a településrendezési és -fejlesztési kutatások egymásra hatását. E feladat önálló kutatócsoportot igényel, amely elhelyezhető a jelenleg működő szervezetek egyikében (VÁTI, BME, MTA RKK). A finanszírozás ágazati, illetve akadémiai forrásból történhet.

6. Elvárások a bizottság szakmai tevékenységével szemben

A Településtudományi Bizottság a jelenlegi helyzetben – az Akadémiai Törvényben foglalt egyéb teendők ellátása mellett – kiemelt feladatának tekinti a településtudományi kutatásokon belüli egyoldalúság megszüntetését, a településrendezés műszaki tudományos bázisának helyreállítását a településrendezési alapkutatások ismételt megindításának ösztönzésével. Fontosnak tartja továbbá, hogy létrejöhessen a szerteágazó, a településtudomány szélesebb körébe tartozó kutatások eredményeinek szintetizálását lehetővé tevő keret (szervezet). Ezek a törekvések csak az érintett minisztériumok és a Magyar Tudományos Akadémia pártoló közreműködésével és nem utolsósorban anyagi támogatásával valósíthatók meg. A bizottság folyamatosan elemzi a településtudományi műhelyek kutatási tevékenységét, üléseire meghívja az illetékes minisztériumok, főhatóságok képviselőit és írásban is tájékoztatja az érintett szervezeteket a tapasztalatokról.

MELLÉKLETEK

a „Magyar településtudomány az ezredfordulón” című tanulmányhoz

1. A szakterület hazai tudományos kapacitásának főbb adatai

Köztestületi tagok* (tudományos csoportok szerint)	Akadémikusok	Doktorok	Kandidátusok (PhD címmel rendelkezők)
---	--------------	----------	---

Műszaki tudomány (településrendezés)	-	4	2
Társadalomtudomány (településfejlesztés)	1	19	57

*A „Köztestületi tagok 1999” c. kiadvány alapján elsődleges becslés.

Kiemelkedő hazai műhelyek:

BME Urbanisztikai Tanszék (településrendezés)
VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kht. (településrendezés és -fejlesztés)

A szervezetszerű településtudományi kutatások 1965-ben kezdődtek a VÁTI-ban. Az intézmény 1990-ig az ÉVM tervező- és kutatóintézeteként, 1990 és 1993 között állami tulajdonú vállalatként, 1993 és 1997 között részvénytársaságként működött. 1997 óta közhasznú társaság. Az intézményben az elmúlt években és jelenleg is folynak műszaki fejlesztési és kutatási munkák, főként azonban háttérintézeti és tervezési megbízásokhoz kapcsolódóan.

MTA Regionális Kutatások Központja (településfejlesztés)

Mint egyetlen vidéki székhelyű társadalomtudományi kutatóintézetet az MTA főtitkára 1984-ben alapította. Alapfeladatként fogalmazódott meg a magyar társadalom és gazdaság regionális fejlődésének, a településhálózat alakulásának kutatása; a társadalmi-gazdasági térfolyamatok törvényszerűségeinek feltárása, a területi fejlődés várható irányainak elemzése, az elméleti és módszertani ismeretek bővítése, a regionális tudományok művelésének meghonosítása a felsőoktatásban. Alapítása óta több új egységgel bővült; a hazai terület- és településfejlesztési kutatások legjelentősebb tudományos bázisa. Meghatározó részt vállalt az MTA stratégiai kutatási programkörébe tartozó egyes tudományos feladatok megoldásából (III. A területfejlesztési program tudományos megalapozása).

2. A szakterület nemzetközi összehasonlításban kiemelkedő kutatóhelyei

A fejlett nyugat-európai országokban a településtudományi kutatások nagyrészt az egyetemeken, főiskolák tanszékein, illetve intézeteiben koncentrálnak. Emellett államilag finanszírozott, illetve alapítványi támogatásokkal működő kutatóhelyek is működnek: Ausztriában, Németországban, Hollandiában, Franciaországban és más államokban is.

3. A szakterület kiemelkedő nemzetközi szakmai szervezetei

Nemzetközi Építőművész Szövetség,
az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának város- és regionális kutatásokkal foglalkozó munkacsoportja,
a HABITAT, amelynek tevékenysége az egész világra kiterjed,
Regional Science Association International,
Nemzetközi Földrajzi Unió.

4. A szakterület legfontosabb külföldi és hazai folyóiratai

Külföldi folyóiratok:

Raumordnung und Raumforschung. Megjelenik Németországban, a városfejlődés regionális kérdéseivel, problémáival foglalkozik.

Der deutsche Städtebau. Megjelenik Berlinben. A nyugati világ egyik markáns szakmai folyóirata a városrendezés- városépítés témáiban.

Zur österreichischen Raumordnung. Ausztriában jelenik meg, profilja hasonló a Németországban ilyen címmel megjelenő laphoz. A városfejlődés- városnövekedés regionális kérdéseivel foglalkozik.

Stättbaukunde. A bécsi Műegyetemen jelenik meg, a városrendezés- városépítés egyik „klasszikus” kiadványaként lehet jellemezni.

Town and Country Planning. Angliában jelenik meg, az angol városrendezés nagy múltú folyóirata, a városrendezés teljes témakörét átfogja.

Regional Planning. Angliában és Amerikában jelenik meg, a regionális tervezés lapja elsősorban, de rendszeresen foglalkozik városrendezési- városépítési témákkal is.

Papers in Regional Science. Az USA-ban jelenik meg. Az RSAI szakmai világszervezet tudományos folyóirata. Rendszeresen megjelentet településszintű tanulmányokat is (fejlesztési, területfelhasználási, telekgazdálkodási stb. kérdések) a regionális léptékű írások mellett.

Hazai folyóiratok:

Magyar Tudomány. Az MTA havi folyóirata. Esetenként megjelentet településtudományi írásokat is.

Tér és Társadalom. Az MTA Regionális Kutatások Központjának folyóirata. Megjelenik évente négyszer az MTA IX. Osztályának és az MTA RKK-nak a támogatásával. A terület- és településfejlesztés tudományos kutatási fóruma.

Falu Város Régió. A VÁTI Kht.-nek minisztériumok és más intézmények támogatásával évi tíz alkalommal megjelenő folyóirata. Főként településtudományi, településtervezési tanulmányokat közöl, de publikál regionális körbe tartozó írásokat is. Területi Statisztika. A KSH kéthavonta megjelenő folyóirata. Rendszeresen publikál településekre vonatkozó vizsgálati eredményeket, elemzéseket is.

Földrajzi Értesítő. Az MTA FKI folyóirata.

Földrajzi Közlemények. A Magyar Földrajzi Társaság tudományos folyóirata.

5. A szakterület legfontosabb (hazai) konferenciái

Sikeres települések és régiók Magyarországon. (Székesfehérvár, 1997. szeptember 4.). Az MTA Stratégiai Kutatások Programja keretében rendezett konferencián megjelent és előadást tartott az Akadémia elnöke is.

“Településügyi” konferencia (Budapest, 1999. február 12., az Akadémia székházában). Az MTA Településtudományi Bizottsága, Regionális Tudományos Bizottsága és a Magyar Urbanisztikai Társaság elnöksége szervezésében tartott konferencia megvitatta a településrendszer jellemző folyamatait, irányítási problémáit és ajánlásokat dolgozott ki az illetékes hatóságok számára.

V. Falukonferencia – integrált vidékfejlesztés (Pécs, 2000. június 26–27.). A konferencián, amelyet az MTA Regionális Kutatások Központja rendezett települési (falusi) és regionális témákat vitattak meg.